

Ана К. Миловановић

<https://orcid.org/0009-0004-7145-5608>

Универзитет у Београду

Факултет за образовање учитеља и васпитача

Катедра за српски језик, књижевност и

методику српског језика и књижевности

УДК 159.922.74;

7.071.2-053.2

DOI 10.46793/Uzdanica22.2.243M

Оригинални научни рад

Примљен: 3. март 2025.

Прихваћен: 27. јун 2025.

ГЛУМАЧКИ ОЖИВЉЕНА ЛУТКА НА ТЕЛЕВИЗИЈИ У ФУНКЦИЈИ МОРАЛНОГ ВАСПИТАЊА

Айспиракџ: У раду се промишљају специфичне вредности, потенцијали и значај глумачки оживљене лутке на телевизији за формирање моралних ставова и усвајање моралних и духовних вредности и позитивних животних начела код деце. Циљ рада је био да се одреде најбољи примери примене лутке у функцији моралног васпитања на ТВБ. Коришћене су дескриптивна и прескриптивна метода, и техника анализе садржаја. Узорак истраживања је био луткарски програм за децу ТВБ до 1990. године. Изложени су теоријски ставови о предностима телевизије као медија у моралном васпитању деце и потенцијалима лутке и телевизијских модела понашања за социјализацију деце. Одређена су алегорична својства лутке и њена предиспонираност за представљање алегоричких ликова, како животињских ликова у баснама, тако и персонификација моралних особина и вредности (или њихових антипода). Резултати су показали да су најомиљенији ликови на ТВБ биле лутке, које су, забављајући децу и изазивајући код њих жељу за идентификацијом, поспешивале усвајање социјално пожељних модела понашања и растући осећај за моралне судове и вредности. Уочена је предност и погодност лутке над драмским глумцем за представљање социјално непожељног понашања и потпуно негативних ликова. Представљени су најбољи примери примене лутке на Телевизији Београд у функцији моралног васпитања, који се препоручују за ВОР.

Кључне речи: глумачки оживљена лутка, морално васпитање, басна, предшколско дете, телевизија за децу.

УВОД

Предмет рада је теоријско промишљање и емпиријско истраживање специфичних вредности, потенцијала и значаја глумачки оживљене лутке за поспешивање формирања моралних ставова и усвајања моралних и духовних вредности и позитивних животних начела код деце предшколског узраста. Под појмом *глумачки оживљена лутка* (у даљем тексту само *лутка*) подразумевамо „сваки објекат који, анимиран од стране глумца луткара, представља неки сценски лик. Њена сценска функција је особина која

је разликује од свих осталих врста лутака. Под синтагмом 'сваки објекат' подразумевамо како лутке које су креирали уметници, тако и предмете из свакодневног живота и из природе у којима је уметничко око луткара (креатора, редитеља и глумца) открило елементе неког lika" (Миловановић 2016: 20). Пошто за природу и функцију лутке није од значаја да ли луткарски лик оживљава непосредно пред гледаоцем или медијатизовано, путем телевизије, ово одређење је меродавно и за лутку на телевизији.

Рад је део вишегодишњег проучавања естетске, едукативне, терапеутске, васпитне и развојне функције глумачки оживљене лутке, посебно у телевизијским програмима за децу. Специфичне вредности, потенцијали и значај глумачки оживљене лутке за формирање и усвајање позитивних моралних и духовних вредности и животних начела, проучаване су у контексту универзалног значаја лутке за развој децје осећајности, перцепције, говора, мишљења, емоционалне интелигенције; за стицање разноврсних и бројних сазнања; за јачање самопоуздања и самопоштовања код деце.

МЕТОД И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Истраживања је подразумевало да се у Програмском архиву Радио-телевизије Србије прегледа целокупан телевизијски програм за децу (и уметнички и образовни) Телевизије Београд (у даљем тексту ТВБ), који је произведен и емитован до 1990. године.¹ Из веома обимног материјала, пошто децји програм постоји од оснивања телевизије 28. 11. 1958. године (Екслибрис РТС 2008: 6), издвојени су и евидентирани сви луткарски програми, односно програми у којима је стваралачки примењена лутка. У том процесу коришћене су дескриптивна метода и техника анализе садржаја.

Дошло се до следећих резултата: у програму ТВБ је укупно било 27 луткарских програма (у уметничком програму ТВБ 22, у образовном 5). По типу програма, луткарски програми на ТВБ могу да се поделе на емисије забавно-информативног карактера (које су се емитовале у циклусима у одређеним терминима, у неким случајевима уживо) и игране серије. У уметничком програму ТВБ је било 12 различитих емисија са луткама, а у образовном 2 емисије. У уметничком програму ТВБ је било 10 играних серија, од којих су неке снимане у више циклуса, а у образовном 3 серије.

Из корпуса луткарских играних програма, серијског типа, одабрани су узорни луткарски програми на основу квалитативне заступљености и степена остварености васпитних потенцијала лутке у програму (1 серија у уметничком и 1 серија у образовном програму). У процесу селекције употребили смо

¹ До 1990. године су се производили играни луткарски програми на високом уметничком и професионалном нивоу.

прескриптивну методу, односно трудили смо се „да у свему што називамо уметношћу издвојимо оно што заиста заслужује такав назив” (Грејам 2000: 200). При томе смо се водили уверењем да уметничко дело „једино поседовање изразитих естетских вредности препоручује малој публици. Уколико не поседује поетску димензију, луткарска драма се претвара у сувопаран дидактични текст” (Миловановић 2016: 30).

НАЛАЗИ ИСТРАЖИВАЊА

ТЕОРИЈСКА ПОЛАЗИШТА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживања показују да су децји морални и когнитивни развој слични, пошто се оба развијају кроз одређене фазе и утврђеним редоследом (Лемиш 2008: 91). Васпитна функција лутке, као медијатора за формирање моралних ставова и усвајање етичких вредности, у програмима за децу вишеструко се преплиће са когнитивно-развојном и развојно-терапеутском функцијом. Пошто и мала деца морају сама да утврде когнитивне стандарде који дефинишу шта је „исправно”, а шта не, она у великој мери зависе од спољашњих подстрекивача који их уче шта њихово друштво прихвата као такво (Лемиш 2008: 92). То имплицира да је морално формирање дететове личности социјално и културно условљено, односно да не постоје никакве етичке универзалије, већ се усвајање моралних ставова, вредности и понашања одвија под утицајем спољашњих фактора.

У погледу усвајања пожељног модела понашања и моралних начела, главни конкуренти породици и школи су масовни медији, у првом реду телевизија. Једно истраживање ТВБ из деведесетих показало је да телевизија највише утиче на школску децу која у веома високом проценту (од 98%) прате њен програм (Андрић, Оташевић 2002: 270).

Као масовни медиј, телевизија има изузетне квантитативне васпитне потенцијале, пошто моделе моралног понашања истовремено представља целокупном децјем аудиторијуму. Квалитативне предности телевизије у васпитању произлазе из њених посебности као медија. На пример, телевизија може „да камером завири тамо где васпитач или родитељ не могу, да осветли морално-васпитни проблем из свих углова” (*Школски програм Телевизије Београд*, пролеће 1981: 75). Иако је утисак телевизијског гледаоца о стварности заснован на кодираној аналогiji визуелних изражајних средстава са оним што приказују, ипак може да се говори о непосредној социјалној трансмисији (Кораћ 1992: 130). Велики социјални утицај телевизија остварује деловањем на човеково несвесно, чега гледалац готово неизбежно није свестан. На понашање гледаоца утиче доживљај, а не разумевање приказаног (Маклуан 1971: 386). Сугестивна моћ телевизије, која код гледалаца

проузрокује свесно или несвесно подражавање, могућа је зато што све што приказује прожима емоцијама, чинећи да дате информације изгледају вероватно, објективно и неутрално (Гоне 1998: 16). Телевизија при томе примењује специфичне визуелне кодове (директно обраћање аудиторијуму, лични изглед водитеља итд.).

Директно обраћање се посебно користи у телевизијским програмима за децу. Код нас је било најуспешније заступљено у серији *На слово, на слово*, намењеној деци предшколског узраста која верују да им се, са екрана, ликови обраћају непосредно и директно. Испитивања су показала да три петине петогодишњака и трећина осмогодишњака не зна да телевизијске ликове играју глумци, као и да су многа деца убеђена да су њихови омиљени телевизијски јунаци стварни ликови који знају њихова имена и адресе (Сињоријели 1991: 42–46).

Телевизија је атрактиван медиј за децу уколико су садржаји њених програма разумљиви, забавни и релевантни за тренутну ситуацију, и ако су дати у форми која их узбуђује (Хјустон и др. 2007: 43). У студијама телевизије се истиче да деца више обраћају пажњу на моралне и социјалне вредности када су оне представљене забавно (*TV Studies (The Key Concepts)* 2000: 32). Свако подучавање путем телевизије је успешно уколико је дато у некој естетској форми, а најуспешније је у драмском облику. Пошто је глума стваралаштво глумца о моралној делатности лика (Стјепановић 2005: 252), глумачка естетика и етика су нераскидиво повезане, а морално васпитање је у основи сваке драмске уметности (Мешке 1992: 14).

Телевизија за децу, чији су програми засновани на принципима учења посматрањем и индуковањем кроз моделовање, може се користити за стимулацију дечје имагинативне игре и социјализованог понашања (Сињоријели 1991: 46). Телевизијски модели понашања могу помоћи деци да иницирају друштвене контакте, да разумеју шта су алтруизам, љубазност, храброст, толеранција, самоконтрола и правила која обезбеђују праведну игру (као што су делење и реципроцитет), односно могу поспешити и убрзати процес социјализације код деце и допринети потискивању девијантног понашања. Зато су телевизијски ствараоци улагали много напора у стварање програма који демонстрирају ефектну вербалну комуникацију и илуструју позитивне моралне ставове (Лесер 1974: 249).

Један од најуспешнијих таквих програма у светским размерама била је америчка серија *Улица Сезам*, чији су васпитни циљеви били: повећање дечје психолошке свести о сопственим мислима и осећањима али и осећањима других; да дете боље мисли о себи и има више поверења у сопствене снаге; да разуме себе, налази конструктивне изразе својих емоција и суочава се са неуспехом. Посебно је било важно да дете заузме тачку гледања других и боље разуме њихове мисли и осећања, веровали су аутори серије, јер ће се тако оспособити да антиципира и реакције других на своје акције и рефлекс-

сију могућих консеквенца тих акција, као и да боље комуницира са другима и разуме вредности дељења, помагања и реципроцитета. Интенција серије је била да детету помогне да дефинише када је агресија одговарајућа и да нађе алтернативне облике решавања конфликта са другима, без употребе насиља (Лесер 1974: 245). Намере америчке телевизије могле би да се сведу на основне васпитне задатке о којима се руски психолог Корнеј Чуковски поетски изразио: „да се по сваку цену у детету развија човечност – та дивна способност човека да се узбуђује због туђих несрећа, да се радује радостима других, да туђу судбину доживљава као своју” (Чуковски 1986: 153).

Да би телевизија код детета поспешила формирање моралних ставова и усвајање етичких вредности, неопходно је да се оно идентификује са телевизијским ликовима који их репрезентују², односно „да се гледалац ставља на место одређеног лика – да тако кажемо – то јест, игра улогу тог лика и чак несвесно усваја систем вредности који тај лик представља” (Лемиш 2008: 95). Иницијална идентификација детета са телевизијским ликом, актером у социокогнитивном конфликту који се на телевизији приказује са различитих аспеката, не само да морално васпитава дете, већ и поспешује процес његовог когнитивног развоја. „Дете је суочено са тачком гледишта привидно инкопатибилном са његовом сопственом, што захтева когнитивно реструктурисање да би те две тачке гледишта постале компатибилне када ситуација захтева њихову координацију. Дете овим долази да своју центрацију посматра другачије” (Кораћ 1992: 151). Од изузетног је значаја за дете што супротне тачке гледишта, које му се као субјекту приказују, нису различите тачке гледишта једног субјекта, већ тачке гледишта две различите особе, са једном од којих се субјекат на почетку идентификовао. Управо је емоционална активација оно што наводи дете да комбинује различите центрације и дође до нових координација, односно тачки гледишта, које су неопходне за његово усвајање моралних ставова, вредности и понашања.

Предуслов за емоционалну активацију деце и њихову жељу да се идентификују са телевизијским ликовима јесте да се они свиђају деци, односно да имају дистинктивне и поуздане црте и буду консеквентни са датом улогом (Лесер 1977: 55). Такве карактеристике имају луткарски ликови: „Лутка може да представи само једну типску особину, једну емоцију, емоционално стање (и, евентуално, пар секундарних особина)” (Миловановић 2016: 21). Пошто репрезентују поједностављене, дефинисане ликове или моделе понашања са којима се мала деца могу лако идентификовати, лутке се могу успешно применити за демонстрацију практичних социјалних ситуација и сугерисање решења проблема који се налазе у њима (Тилрое 1981: 15). Гле-

² Испитивања аудиторијума *Улице Сезам* показала су да деца у узрасту од три и четири године највише пажње поклањају ликовима са којима могу да се лично идентификују (Хенсон 1993: 71).

дање луткарских програма може да буде лековито за децу, која ће кроз њих иживети своје жеље и тежње, захваљујући луткарским јунацима које дете може да додирне и срцем и лако интегрише у свој имагинарни свет (Фукатсу 1999: 31).

Пошто деца тек око седме године „постају способнија да самостално исказују морални суд и да га користе као средство за процењивање понашања људи” (Лемиш 2008: 92), она на преоперационом нивоу мишљења свет доживљавају у дихотомним моралним појмовима (добро–лоше), који су основна полазишта при одређивању особина луткарских ликова и особности луткарске драматургије. Основне одлике луткарских текстова (садрже само оне драмске ситуације које су есенцијалне за основну идеју; фабуле су једноставне и прегледне; радње су акционе и динамичне и воде ка једном циљу без икаквих задржавања, дигресија и паралелних токова; поетичност, лаконичност, акционост и прецизност; алогични хумор, наивност и ведрина; одсуство ироније; експресивност, екскламативност и снажна емоционална обојеност говора ликова) корелирају са особеностима мишљења предшколског детета (Миловановић 2016: 28–31). Ту се, првенствено, мисли на дететову немогућност одвајања есенцијалног од небитног; неспособност праћења обимне поруке, приче са сложенем радњом и програма који садрже дуге периоде неактивности; неразумевање игре речи (Лесер 1977: 57). У луткарској телевизијској пракси приметан је растући осећај за моралне судове код деце, и пре него што су у стању да их стварно артикулишу (Сињориели 1991: 17). Зато је оправдано мишљење да лутке деци могу помоћи у формирању моралних ставова и оцена.

Истраживања рецепције *Улице Сезам* су показала да су луткарски ликови деци најомиљенији јунаци, са њима се поистовећују, а не са драмским глумцима или познатим личностима које гостују у емисијама. Аутор серије Џим Хенсон је веровао да постоји нешто у магији лутке што не поседује ниједан други медиј, посебно истичући утицај Гровера на социјализацију деце која су долазила у телевизијски студио да говоре са њим и, не гледајући ни у луткара ни у монитор, директно се обраћајући лутки. По њему, изузетна рецепција лика Гровера, који представља чудовиште које деци даје различите лекције о социјално прихватљивом понашању, лежи у чињеници да нико боље од чудовишта не може да пружи различите лекције о социјално прихватљивом понашању, јер кад чудовишта могу да науче да је нешто лоше, онда и деца то могу (Хенсон 1993: 70–74). Велики васпитни утицај на вишемилионски децји телевизијски аудиторијум имала је и Велика птица, лутка која је омиљеност дуговала чињеници да су је деца доживљавала као пријатеља, а њене поуке као пријатељске савете, а не буквице одраслих (Стокман 1989: 4–5).

Значајан потенцијал лутке за морално васпитање деце је њена способност да, уместо глумца или детета, представи негативне ликове. Понекад је

за децу у раним годинама лакше да мисле и причају о томе какав је карактер лика кад је он „умотан” у лутку (Сињориели 1991: 17). Аутори са ТВБ истичу да је један од великих проблема била чињеница да се дете не може ставити у ситуацију да буде изразито негативан лик. Проблем су решиле лутке које су у емисијама играле такве ликове (*Школски програма Телевизије Београд*, јесен 1980: 84).

ПРЕДИСПОНИРАНОСТ ГЛУМАЧКИ ОЖИВЉЕНЕ ЛУТКЕ ЗА ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЛИКОВА ИЗ БАСНИ

Лутка може успешно да представи ликове из, деци омиљених, књижевних врста, од којих је код предшколске деце посебно омиљена басна (Миловановић 2002: 9). У басни посебно долази до изражаја васпитна димензија алегоријског приповедања која „полази од општег ка конкретном и представља уметничку фикцију, вид илустрације опште идеје, објашњење моралног начела путем инсценације” (Милошевић 1985: 70). Васпитни значај ваљаних алегоријских прича уочен је још у старој Грчкој: „Млади човек, наиме, не може просудити шта је алегорија, а шта није, већ оно што у то доба старости прими у себе остаје у њему тако чврсто да се више не може избрисати и не може променити. Зато треба настојати да оно што најпре чује буде заиста најлепше од свега што је испевано и да негује код њих врлину” (Платон 1976: 59).

Проучавање децјег доживљаја басни показало је да предшколска деца нису у стању да схвате алегоријско значење басне, као ни алегоријску и типску функцију књижевних ликова у њој. Деца нису способна да у вези са ликовима басне говоре о паралелном току мисли, она не могу ни да уочавају сличности између природне и уметничке стварности, нити да транспонују чињенице из стварности на уметничку раван. Зато предшколска деца схватају басну као причу о животињама. Ипак, она су у стању да „животно искуство које се нуди кроз фабулу и наравоученије басне повежу са својим искуством и извесним типичним ситуацијама, доживљајима и проблемима из свога живота” (Дотлић, Каменов 1990: 214).

Луткарска уметност је оптимална у обради алегоријских књижевноуметничких дела (којима припада басна), пошто је најалегоричнија сценска уметност. Њено основно изражајно средство, лутка, по својој суштини је алегорична (самим тим што није човек, нити је уопште живо биће него предмет). Лутка представља концентрат издвојених, посебних људских особина. Она даје алегоричну представу о човеку и као свака алегорија поседује снагу крајњег уопштавања, односно способност да ствара ликове са потпуно посебном, уопштавајућом снагом (какви су и ликови из басни).

Алегорија као средство откривања животне правде одувек је постојала и увек ће постојати у луткарској уметности пошто се управо луткиним алегоријским средствима често разоткривају најоштрији проблеми савремености, уверен је Сергеј Обрасцов (Обрасцов 1971: 8).

Представљање особина животињских ликова у баснама луткама Васил Стефанов доводи у везу са проблематиком типизације: животињски лик је претходно класификован као луткарски тип у сазнању детета, код кога се од раних дана формирају нека универзална схватања за поједине животињске типове. Многобројни животињски ликови у баснама су чулни и конкретни ликови, који представљају отелотворење одређених људских црта. Пошто је сваки луткарски лик носилац једне постојане особине којом, по аналогији, илуструје неку људску ману, порок или слабост, може се говорити о алегоријским својствима лутке (Стефанов 1971: 3–75). Како су и ликови басне и луткарски ликови до крајњих граница сведени на заједнички именитељ, једну доминантну особину и типизирани до степена алегорије, може се закључити да је лутка предиспонирана за представљање алегоријских ликова, односно ликова у баснама.

Као активни чинилац у представљању алегоријских ликова басне, лутка одговара начину на који деца могу да усвоје моралне вредности: „Карактеристике ликова у басни деца откривају помоћу њихових поступака и говора. Она такође расуђују о моралној димензији ликова и покушавају да у том смислу вреднују њихово понашање. Преко анализе ликова и њихове етичке процене, деца ће успети да схвате, па чак и издвоје поуку басне” (Дотлић, Каменов 1990: 215). Лутка је погодна за трансфер наравоученија басне до дететове свести зато што је саставни део дететовог животног искуства и зато што је, представљајући типске ликове из животињског света, усклађена са деčјим анимистичким поимањем света.

За разлику од драмског глумца, лутка може успешно да представи не само ликове из басни, већ и сва друга алегоријска бића, персонификације моралних особина и вредности (или њихових антипода). Лутком може да се оствари невербална комуникација, да се изгради визуелни лик необичног, невиђеног, невероватног, фантазмагоричног, иреалног, измишљеног бића. Само лутке могу да у једној сцени коегзистирају са животињама, људима, предметима, моралним категоријама (Добро, Зло, Подлост, Верност итд.) и небеским бићима (Инджев 1993: 198).

ПРИМЕНА ЛУТКЕ У ПРОГРАМИМА ТВБ У ФУНКЦИЈИ ПОДСТИЦАЊА ФОРМИРАЊА МОРАЛНИХ СТАВОВА И УСВАЈАЊА ЕТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ КОД ДЕЦЕ

Ствараоци децјег програма ТВБ су у остваривању садржаја емисија о „осетљивим проблемима” користили разне изражајне могућности телевизије: музику, песму, лутка-игру итд. (*Школски програм Телевизије Београд*, пролеће 1981: 81). Прва серија која је имала велики васпитни утицај на децји телевизијски аудиторијум у Србији била је *Хиљаду зашћо*³. Деца су писала Плинку и Плонку, Зозону, Топаловићу итд., тражећи им слике и савете зато што су лутке доживљавала као стварна бића, као пријатеље у које имају пуно поверење и осећају потребу да комуницирају са њима (Опачић 1971). „Писма добијају у ствари лутке [...] Недавно су најмлађи гледаоци предложили да Плинк и Плонк добију друштво, Плинковицу и Плонковицу” (Деца хоће Плинковицу и Плонковицу 1966).

Слика 1. Лутка Плонк из серије *Хиљаду зашћо* дели деци аутограме

Најуспешнија примена лутке у функцији подстицања формирања моралних ставова и усвајања етичких вредности код деце остварена је у серији предшколског програма у оквиру Школског програма ТВБ *Коларићу-ћанићу*, која је почела да се емитује 1979. године. Сценариста и редитељ серије је био Љубиша Ђокић. „Коларићима”, деци која су учествовала у програму,

³ Пошто серија *Хиљаду зашћо* није сачувана ни као сценариј у рукопису нити у оригиналном телевизијском формату, о њеном васпитном значају тврдимо на основу новинских написа о серији.

„помажу водитељи Гордана Павлов и Предраг Панић, уз музику, лутке и остала средства која омогућавају да се лакше и убедљивије пренесе неки садржај или порука” (*Школски програм Телевизије Београд*, 1982: 97).

Уредници Школског програма су били уверени „да серија *Коларићу-ћанићу* може да помогне малишанима у решавању многих конфликтних ситуација, у социјализацији и емотивном сазревању” (*Школски програм Телевизије Београд*, јесен 1981: 63). Пошто су садржаји серије покривали морално-васпитне проблеме, било је неопходно да се „са посебном пажњом и одговорношћу изграђује профил и карактер овог програма” (*Школски програм Телевизије Београд*, јесен 1982: 97) и да се велики број сарадника и стручњака из разних области директно или индиректно укључи у његово стварање.

Осмишљавајући серију уредници су пошли од постојећих потреба и проблема деце предшколског узраста, циљне групе којој је програм био намењен. Проучавања телевизије за децу су показала да је активност представљена на телевизији релевантна и од значаја за децу уколико се односи на нешто што су деца већ доживела и што могу схватити (Сињориели 1991: 28). Предшколски узраст је „период усвајања одређених моралних понашања, период сукоба са средином у којој дете живи и расте. Значи, треба му помоћи да све конфликтне ситуације у којима се може наћи превазиђе на најбољи начин. У првом циклусу избор тема био је сачињен на основу истраживања вршеног у предшколским установама о најчешћим узроцима конфликтних понашања деце предшколског узраста” (*Школски програм Телевизије Београд*, јесен 1980: 83).

Основно и најважније начело на коме је заснована серија била је игра кроз коју је успостављен контакт са малим гледаоцима и због које је овај програм био један од најгледанијих. Један од важних принципа креирања програма било је посматрање ствари из дечје перспективе, што значи да су у приступу некој теми полазне основе биле дечје потенцијалне могућности и искуство. Пошто није било директне, наметљиве поруке или присиле да дете нешто научи, били су „створени услови за формирање *активне* односа детета према понуђеним садржајима и порукама у емисијама. Детету је остављена могућност да само дође до закључака, формира своје ставове, провери своје искуство” (*Школски програм Телевизије Београд*, јесен 1980: 58).

Серија *Коларићу-ћанићу* је била осмишљена тако да могу да је користе људи из образовања, васпитаачи и сви они који раде са децом: „Наиме, основа ових програма и јесте у програмима и плановима предшколских установа и савременој педагогији и психологији. Управо зато је овај програм и добио подршку просветно-педагошких кругова као програм који се адекватно укључује у савремено васпитање и образовање” (*Школски програм Телевизије Београд*, јесен 1981: 57).

Серија је од самог почетка успоставила близак контакт са децом која су Редакцији школског програма слала многобројна писма. Повратне информације добијене путем писама су одредиле интерактивни профил серије. Садржај емисија и њихове теме су, најчешће, одређивала писма деце, која су практично „уређивала” програм. Серија *Коларићу-ћанићу* је почела да се бави не само решавањем одређених моралних проблема деце, већ и њиховим сналажењем у ситуацијама из којих им је тешко да сама пронађу прави излаз и тако прерасла у право мало „ТВ саветовалиште”.

Значај серије за морално васпитање деце предшколског узраста био је велики јер је обрађивала не само најразличитије ситуације (лажи, преваре, крађе итд.), већ и веома осетљиве и сложене ситуације које су за децу могле да буду проблематичне пошто на том узрасту немају формиране моралне норме и критеријуме за селекцију шта је значајно, а шта није. На велику разноврсност моралних проблема који су на васпитно пожељан начин решавани уз помоћ лутке указују теме епизода емитованих од 17. септембра 1981. до 7. јануара 1982. године: „Нашао сам нешто”, „Неправда”, „Немарност”, „Плакање”, „Кажњавање”, „Храброст”, „То је моје”, „Измирење”, „Страх”, „Изгубио се Мирко”, „Болестан друг”, „Тужабаба” (*Школски програм Телевизије Београд* 1981: 56–68). То је била последња серија на ТВБ која је била посебно посвећена „питањима значајним за социјално-емотивни и морални развој деце” (Кораћ, Недељковић 1988: 168). Престанак емитовања серије *Коларићу-ћанићу* 1983. године изазвао је велики револт и међу децом, која су и даље писала Редакцији, и међу васпитачима.

Следећи пример из епизоде „Разбијена ваза” показује како су аутори овог програма, у првом реду Љубиша Ђокић, доприносили дејем социоемоционалном сазревању.

- МАЈА: Разбила се ваза.
 МАМА: Како то? Није се ваља сама разбила?!
 МАЈА: Комшијина мачка ушла је кроз прозор, скочила на сто и срушила вазу.
 МАМА: Која мачка?! Кога комшије?!
 МАЈА: Она црна мачка комшије Славка.
 МАМА: (Гледа је право у очи.) Она је разбила вазу?
 МАЈА: (Издржавши поглед не трепнувши.) Јесте. (Ђокић 1984: 8)

Иако су „Коларићи” поздравили овакав развој ситуације аплаузом, водитељка емисије, Гоца, верујући да онај ко направи неку штету мора да покаже да се каје и да тражи опроштај, узела је лутке и сама одиграла пожељну верзију сукоба, у којој Маја признаје Мами да је разбила вазу.

У епизоди „Нашао сам нешто” поставља се питање које су често деца покретала у писмима: „Шта би требало урадити са туђом ствари?”. Ликови у

овој луткарској игри били су Тата и Син, који сав искићен значкама долази код Тате:

ТАТА: Чије ти је то?
СИН: Ничије.
ТАТА: Нема „ничије”, све је – нечије. Говори!
СИН: Нашао сам.
ТАТА: Нећу то да видим! Враћај брзо тамо где си нашао!
СИН: Али, тата...
ТАТА: Је л’ ти чујеш шта ти ја говорим?!
СИН: (Плачно.) До-бро! (Одлази!)
ТАТА: (Гледа за њим) Види ти њега! Закитио се човек туђим перјем!
(Ђокић 1984: 60).

Најуспешније морално васпитање луткама у уметничком програму за децу је било у најбољој дечјој серији у историји југословенске телевизије, *На слово, на слово*, која је децу истовремено поучавала и забављала (Петрић 1971). Тема „То је моје”, према тексту Душана Радовића, добија вишезначну критичку интерпретацију која решења налази у несебичности, дељењу и доброту као врховним вредностима. У овој игри одрасла особа, Паја, украда је ђевреке малом Аћиму.

ПАЈА: Вероватно, младићу... Врло вероватно. Ви сте сити, ја сам гладан...
Извините, да ли су вам неопходна сва три ђеврека?...
АЋИМ: Пајо, шта се стално правиш...
ПАЈА: Рецимо... Вама један а мени два... или, рецимо, вама два а мени један?
(Шћуца.)
АЋИМ: Добро, даћу ти један... (Радовић 1983: 66).

За дечје усвајање највиших моралних вредности, по Радовићу, неопходно је разликовање правих од лажних (потрошачких) вредности, односно апострофирање неважности сваког брэнда и указивање на аутентичну сврху и вредност ствари:

АЋИМ: Ја, Остоја, имам нов сат!... Погледај!
ОСТОЈА: Охо!... Оригинална „омега”!
АЋИМ: Није важно! Важно је да је сат и да куца... Слушај! (Радовић 1983: 76).

ЗАКЉУЧАК

Рад је потврдио хипотезу да глумачки оживљена лутка на телевизији може да поспешу формирање моралних ставова, усвајање етичких и духовних вредности, социјално пожељних модела понашања и животних начела код деце предшколског узраста.

Телевизија као медиј може да оствари велики васпитни утицај на децу ако им понуди разумљиве, забавне, релевантне за њихову тренутну ситуацију садржаје и поучавање засновано на принципима учења посматрањем и индуковањем кроз моделовање. Најомиљенији ликови на телевизији су лутке, које их подстичу на размишљање о моралним особинама ликова и на забаван начин им сугеришу (пошто нису у стању да их рационално артикулишу) моралне судове. Жеља детета да се идентификује са лутком, актером у социокогнитивном конфликту који се приказује са различитих аспеката гледања, емоционално га активира и наводи да, комбинујући различите центрације, дође до нових координација и тачки гледишта, неопходних за усвајање моралних ставова, вредности и понашања. Пошто је уопштена до крајњих граница, сведена на једну доминантну особину и типизирана до степена алегорије, лутка је предиспонирана за представљање алегоријских ликова, како типских ликова животиња у баснама, тако и персонификација моралних особина и вредности (или њихових антипода). Будући саставни део дететовог животног искуства и усклађена са начином на који деца доживљавају свет (анимистички и у дихотомним моралним појмовима, добро–лоше), она одговара децој рецепцији моралних вредности и погодна је за трансфер наравоученија басне и значења бајке до дететове свести.

За разлику од драмског глумца или детета, лутка може да представи социјално непожељно понашање и потпуно негативне ликове. Лутка се може користити за стимулацију деце имагинативне игре, а њени социјално пожељни модели понашања могу помоћи деци у сугерисању решења многих конфликтних ситуација, поспешити и убрзати процес социјализације и емотивног сазревања деце, као и допринети потискивању девијантног понашања.

Истраживање програма за децу Телевизије Београд до 1990. године показало је да су лутке у функцији моралног васпитања најбоље примењене у серијама *Коларићу-йанићу* и *На слово, на слово*, зато што су у питању серије великих васпитних али и естетских вредности. Препоручујемо да се најбољи примери примене лутке (делови луткарских сценарија су дати и у раду), користе у институционализованом ВОР-у (непосредно или као надахнуће за оригиналне луткарске текстове).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Andrić, Otašević (2002): B. Andrić, M. Otašević, *Nisam gledao*, Beograd: RTS.
- Čukovski (1986): K. Čukovski, *Od druge do pete*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gone (1998): Ž. Gone, *Obrazovanje i medij*, Beograd: Clio.
- Grejam (2000): G. Grejam, *Filozofija umetnosti*, Beograd: Clio.
- Deca hoće Plinkovicu i Plonkovicu (1966): Deca hoće Plinkovicu i Plonkovicu, *Politika Ekspres*.
- Dotlić, Kamenov (1990): Lj. Dotlić, E. Kamenov, *Književnost u dečjem vrtiću*, Novi Sad: Zmajeve dečje igre, Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
- Đokić (1984): Lj. Đokić, *Kolariću-paniću*, Beograd: Vuk Karadžić, Zavod za izdavanje udžbenika.
- Ekstlibris RTS (2008): *Ekstlibris RTS*, D. Indić (ur), Beograd: RTS.
- Fukatsu (1999): T. Fukatsu, *Ce qui nourrit l'esprit des enfants, Marionnette et therapie*, (1), 31.
- Henson (1977): J. Henson, *The Work*, New York: Random House.
- Huston, Bickham et al. (2007): A. Huston, D. C. Bickham et al., *How children watch and learn from television*, In: *Children and Television: 50 years of research*, New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Indžev (1993): B. Инджев, Невербалната комуникация в някои театралнозрелищни игри, *Куклено изкуство*, София: НАФТИС, 193–199.
- Korać (1992): N. Korać, *Vizuelni mediji i saznavni razvoj deteta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Korać, Nedeljković (1988): N. Korać, M. Nedeljković, *Televizija za predškolsku decu, RTV teorija i praksa*, 50, 128.
- Lemiš (2008): D. Lemiš, *Deca i televizija*, Beograd: Clio.
- Leser (1974): G. Lesser, *Children and Television, Lessons from CTW Sesame Street*, New York: Random House.
- Leser (1977): H. Lesser, *Television and the Preschool Child: a psychological theory of instruction and Curriculum*, New York: Academic Press.
- Makluan (1971): M. Makluan, *Poznavanje opštita – čovekovih produžetaka*, Beograd: Prosveta.
- Meške (1992): M. Meschke, *In Search of Aesthetics for the Puppet Theatre*, New Delhi: Indira Gandhi National Center for the Arts.
- Milovanović (2002): A. Milovanović, *Srpska bajka u drami za decu*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Milovanović (2016): A. Milovanović, *Lutkarski tekstovi za pozorište u vrtiću i školi (sa LUTKEF-a)*, Beograd: Udruženje građana „LUTKEF”.
- Milošević (1985): N. Milošević, Basna, u: *Rečnik književnih simbola*, Beograd: No-lit.
- Obrascov (1971): C. Обрасцов, Какво представява кукленият театър, In: *Какво и как в куклени театър*, София: Комитет за изкуство и култура.
- Opčić (1971): N. Opčić, *Zozonove tv mame, Politika Ekspres*.
- Platon (1976): Platon, *Država*, Beograd: BIGZ.
- Petrić, V. (1971): *Osma sila*, Beograd: RTB.

- Radović (1983): D. Radović, *Četvrtak*, Beograd: BIGZ, Narodna knjiga.
- Stokman (1989): T. Stockman, Twenty Years inside Big Bird, *The Puppetry Journal*, New York, 41, 4–5.
- Sinjorieli (1991): N. Signorielli, *Sourcebook on Children and Television*, New York: Greenwood Press.
- Stefanov (1971): В. Стефанов, *Съвременен куклен театър*, София: Наука и изкуство.
- Stjepanović (2005): B. Stjepanović, *Gluma I (Rad na sebi)*, Novi Sad: Sterijino pozorje, Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- Školski program Televizije Beograd (1980 jesen): *Školski program Televizije Beograd*, Beograd: TVB.
- Školski program Televizije Beograd (1981 proleće): *Školski program Televizije Beograd*, Beograd: TVB.
- Školski program Televizije Beograd (1981 jesen): *Školski program Televizije Beograd*, Beograd: TVB.
- Školski program Televizije Beograd (1982 proleće): *Školski program Televizije Beograd*, Beograd: TVB.
- TV Studies (The Key Concepts) (2008): *TV Studies (The Key Concepts)*, New York: Routledge, Oxon.
- Tilroe (1990): R. Tilroe, *Puppetry and Television*, Ontario: Puppetry Asociation Publishing Company.

Ana K. Milovanović

University of Belgrade

Teacher Education Faculty

Department of Serbian Language, Literature and Methodology of Teaching Serbian Language and Literature

THE ROLE OF AN ACTOR-ANIMATED PUPPET ON TELEVISION IN MORAL EDUCATION

Summary: The paper explores specific values, potentials and significance of actor-animated puppet and its impact on the formation of moral attitudes and the adoption of positive moral and spiritual values and life principles among children. The research sample consisted of children puppet shows broadcasted on Television Belgrade until 1990.

The first part of the paper presents theoretical views on the advantages of television as a medium in children's moral education and socialization. It is pointed out that children's favorite characters on television are puppets. On the one hand, children find them entertaining, but on the other hand it is easy for children to identify with puppets and learn from them, adopt socially desirable behavioural patterns, and develop moral judgements. Therefore, the puppet is an allegorical figure that, through animal characters, personifies moral values (or their antipodes).

It is concluded that the best and most educative TV puppet shows broadcasted on Television Belgrade were the series *Na slovo, na slovo* by Dušan Radović and *Kolariću-*

paniću by Ljubiša Đokić. Short extracts from scenarios were presented to demonstrate their potential for the formation of moral attitudes and the adoption of ethical values among children.

Keywords: puppet, moral education, fable, preschool child, children TV shows.